Počátky československé a jugoslávské exilové vlády v Londýně za druhé světové války

Očekávání, možnosti a realita

Milan Sovilj

Vzájemné kontakty v exilu za druhé světové války představovaly pouze jednu z epizod vztahů mezi Československem a Jugoslávií ve dvacátém století. Byla to epizoda velmi specifická, neboť se odvíjela daleko od domova svých aktérů ve chvíli, kdy oba státy byly buď částečně okupované, nebo pod správou vlád věrných Německu.

V meziválečném období spojovalo Československo a Jugoslávii mnoho společného (spolupráce s Rumunskem v politicko-vojenském svazku Malé dohody, rozmanité hospodářské kontakty, důležité kulturní styky), ale zároveň se lišily zejména státním zřízením, vnitřním vývojem a – zvláště od poloviny třicátých let – orientací v mezinárodní politice. Právě složité mezinárodní poměry koncem tohoto desetiletí, které tehdejší vedoucí českoslovenští a jugoslávští politici zásadním způsobem nemohli ovlivnit, se podepsaly i na ukončení československo-jugoslávských meziválečných styků. Kontakty mezi Protektorátem Čechy a Morava a Královstvím Jugoslávie (do jeho okupace) se omezovaly prakticky pouze na ekonomickou sféru, navíc byly úplně kontrolovány Německem,¹ a vztahy mezi nově zformovaným

1 Srv. SOVILJ, Milan: *Československo-jugoslávské vztahy v letech 1939–1941: Od zániku Československé republiky do okupace Království Jugoslávie*. Praha, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy 2016, s. 49–120.

Slovenským státem a Jugoslávií měly do srdečných a přátelských daleko.² Vedle toho na dědictví meziválečné spolupráce navazovaly pozvolna se rodící kontakty mezi československými exilovými orgány a Bělehradem. I když na začátku druhé světové války byla Jugoslávie svobodným státem, její mezinárodní postavení bylo velmi složité. Postupně ji obkličovala italská sféra zájmu (počínaje okupací Albánie v dubnu 1939), zájmy třetí říše byly zjevné z přítomnosti Němců na jugoslávských hranicích (nejprve po anšlusu Rakouska v březnu 1938, pak po rozšíření Paktu tří o další členy – Rumunsko, Maďarsko v listopadu 1940 a Bulharsko v březnu 1941). Kvůli své nesnadné pozici Jugoslávie nemohla, ba ani nesměla udržovat s představiteli československého exilu žádné oficiální kontakty.³ Bližší styky se staly realitou až po odchodu předních jugoslávských politiků do exilu a německé okupaci Jugoslávie v dubnu 1941.⁴

- 2 Srv. *tamtéž*, s. 121–156; SOVILJ, Milan: Yugoslav-Slovak Relations 1939–1941, with Particular Emphasis on Croatia. In: HOLJEVAC, Željko – HOMZA, Martin – VAŠŠ, Martin (ed.): *Croatia and Slovakia: Historical Parallels and Connections (from 1780 to the Present Day)*. Zagreb – Bratislava, FF press 2017, s. 134–142; NĚMEČEK, Jan: K slovensko-jugoslávským vztahům 1939–1941. In: ŠESTÁK, Miroslav – VORÁČEK, Emil (ed.): *Evropa mezi Německem a Ruskem: Sborník prací k sedmdesátinám Jaroslava Valenty*. Praha, Historický ústav AV ČR 2000, s. 385–398; TKÁČ, Ján: Slovensko-juhoslovanské a slovensko-chorvátske vzťahy v rokoch 1939–1941. In: *Historický zborník*, sv. 19, č. 1 (2009), s. 154–168; JARINKOVIČ, Martin: *Slovensko a Juhoslávia v rokoch II. svetovej vojny*. Banská Bystrica, Klub priateľov Múzea SNP 2012, s. 8–63; ŠKORVANKOVÁ, Eva: Slovensko-juhoslovanské vzťahy v rokoch 1939–1941. In: ŠTĚPÁNEK, Václav – MITÁČEK, Jiří (ed.): *Studia Balkanica Bohemo-Slovaca*, č. 7: *Příspěvky přednesené na VII. mezinárodním balkanistickém sympoziu v Brně ve dnech 28.–29. listopadu 2016*. Brno, Moravské zemské muzeum – Ústav slavistiky Filozofické fakulty Masarykovy univerzity 2017, s. 415–427.
- 3 Viz SOVILJ, Milan: Osudové okamžiky Království Jugoslávie na jaře roku 1941 očima představitelů československého exilu. In: *Moderní dějiny*, roč. 25, č. 2 (2017), s. 129–133.
- 4 Vztahy mezi exilovými vládami československou a jugoslávskou za druhé světové války byly v české (resp. dříve československé) i v bývalé jugoslávské a dnešní srbské historiografii zkoumány dosud minimálně. Mezi významnější práce, jež se ovšem nezabývají celou dobou druhé světové války, patří kniha německého historika Detlefa Brandese o londýnském pobytu a činnosti exilových vlád československé, polské a jugoslávské, která vyšla také česky (BRANDES, Detlef: *Großbritannien und seine osteuropäischen Alliierten 1939–1943: Die Regierungen Polens, der Tschechoslowakei und Jugoslawiens im Londoner Exil vom Kriegsausbruch bis zur Konferenz von Teheran*. München, Oldenbourg 1988; v českém překladu: *Exil v Londýně 1939–1943: Velká Británie a její spojenci Československo, Polsko a Jugoslávie mezi Mnichovem a Teheránem*. Praha, Univerzita Karlova – Karolinum 2003). Stejný autor o třicet let později publikoval ještě jeden text na podobné téma, fakticky v něm ale jen sumarizoval své dřívější poznatky (TÝŽ: *Limited Influence: The British and the Governments-in-Exile of Poland, Czechoslovakia and Yugoslavia*. In: SMETANA, Vít – GEANEY, Kathleen (ed.): *Exile in London: The Experience of Czechoslovakia and the other occupied nations, 1939–1945*. Prague, Charles University – Karolinum Press 2017, s. 12–19). V bývalé jugoslávské historiografii zanechal významný text, jenž se týká hlavně postoje jugoslávské vlády k československé exilové vládě, historik Branko Petranović (PETRANOVIĆ, Branko: Odnosi jugoslovenske i čehoslovačke vlade u emigraciji 1941–1945. godine. In: *Vojnoistorijski glasnik*, roč. 40, č. 3 (1990), s. 49–71). Od otištění tohoto článku uplynulo více než dvacet let, než na něj navázala srbská historička Mira Radojevičová, která se na základě materiálů jugoslávské provenience zabývala politickými postoji

Zkoumání vzájemných vztahů československé a jugoslávské exilové vlády na začátku druhé světové války představuje zároveň studium historických animozit těchto dvou velmi odlišných politických reprezentací. Vzhledem k tomu, že až do léta 1941 českoslovenští politici v exilu nemohli navázat přímé kontakty se svými partnery z Jugoslávie, první kroky obou exilových reprezentací je možné sledovat spíše ze souběžné analýzy a komparace jejich shod a odlišností.

Z Prahy a Bělehradu do Londýna: shody a odlišnosti

Začátek druhé světové války a postupné obsazování evropského kontinentu německou armádou přinesly mimo jiné i vytvoření exilových orgánů různých okupovaných států, především na území Velké Británie.⁵ Československý exil se však

některých srbských a československých politiků v londýnském exilu, především Milana Grola a Edvarda Beneše (RADOJEVIĆ, Mira: Srpsko-češka saradnja tokom Drugog svetskog rata: Prilog proučavanju. In: KOPRIVICA, Verica – KORDA-PETROVIĆ, Aleksandra – ŠTĚPÁNEK, Václav (ed.): *Od Morave do Morave*, sv. 2: *Iz istorije česko-srpskih odnosa / Od Moravy k Moravě*, sv. 2: *Z historie česko-srbských vztahů*. Novi Sad – Brno, Matica srpska – Matice moravská 2011, s. 141–159). Stejná autorka napsala také obsáhlý životopis významného představitele jugoslávské exilové vlády (do roku 1943) Milana Grola, v němž zmiňuje i jeho kontakty s československými politiky v Londýně (RADOJEVIĆ, Mira: *Milan Grol*. Beograd, Filip Višnjić 2014). V československém prostředí se mezi prvními dotkl stručně této problematiky v roce 1984 Miroslav Tejchman (TEJCHMAN, Miroslav: Československo-jugoslávské vztahy v letech druhé světové války. In: *Slovanské historické studie*, sv. 14. Praha, Historický ústav ČSAV 1984, s. 84–120). Později zkoumal různé formy vojenské spolupráce v československém a jugoslávském exilu Jiří Plachý (PLACHÝ, Jiří: Československý podíl na spojenecké pomoci při výstavbě jugoslávských jednotek v letech 1944–1945: Příspěvek k československo-jugoslávským vztahům. In: *Slovanský přehled*, roč. 96, č. 1–2 (2010), s. 161–167). Část velmi kvalitní magisterské diplomové práce Jonáše Pospíchala, obhájené na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity v Brně v roce 2015, byla publikována jako obsáhlá studie v časopise *Slovanský přehled* (POSPÍCHAL, Jonáš: Odtážitost a vyčkávání: Vztahy exilových vlád Československa a Jugoslávie v letech 1941–1943. In: *Tamtéž*, roč. 102, č. 3 (2016), s. 451–502). Některá tvrzení autora o jugoslávské exilové reprezentaci jsou sice příliš zjednodušená nebo diskutabilní, kvalita jeho studie ale spočívá hlavně v tom, že po delší době někdo z českého prostředí prostudoval nejen československé, ale také jednotlivé jugoslávské prameny k československo-jugoslávským politickým vztahům ve válečném exilu. Odkazují také na některé vlastní práce k dané tematice: SOVILJ, M.: *Československo-jugoslávské vztahy v letech 1939–1941* (viz pozn. 1); TÝŽ: Dvě téměř zapomenuté osobnosti zpravodajské a odbojové činnosti v československo-jugoslávských kontaktech za druhé světové války: František Hieka a Aleksandar Gjurici. In: ŠTĚPÁNEK, V. – MITÁČEK, J. (ed.): *Studia Balkanica Bohemo-Slovaca*, č. 7, s. 455–471; TÝŽ: Pohled ka drugome: Jugoslovenska izbeglička vlada očima čehoslovačkih političara i diplomata u emigraciji u toku Drugog svetskog rata. In: *Vojnoistorijski glasnik*, roč. 68, č. 2 (2018), s. 110–141.

- 5 Srv. PRAZMOWSKA, Anita J.: *Britain and Poland 1939–1943: The Betrayed Ally*. Cambridge, Cambridge University Press 1995; ATKIN, Nicholas: *France in Exile: The French Community in Britain, 1940–1944*. In: CONWAY, Martin – GOTOVITCH, José (ed.): *Europe in Exile: European exile communities in Britain 1940–1945*. New York, Berghahn Books 2001, s. 213–228; BARNOUW, N. David J.: *Dutch Exiles in London*. In: *Tamtéž*, s. 229–246; JAKUBEC, Pavol:

začal postupně formovat již po událostech v Mnichově a po obsazení Sudet Němci v říjnu 1938. Další vlnu československé emigrace přinesla německá okupace Čech a Moravy a vyhlášení protektorátu na tomto území v polovině března 1939.

Až do léta 1940 byla jedním z hlavních cílů emigrantů z Protektorátu Čechy a Morava a ze Slovenského státu Francie. Cesta československých emigrantů na francouzské území však nebyla snadná, zvláště poté co německým přepadením Polska začala druhá světová válka. Přes tyto obtíže a neshody mezi předními československými exilovými politiky – především mezi bývalým prezidentem Edvardem Benešem a bývalým československým vyslancem v Paříži Štefanem Osuským, později mezi Benešem a někdejšími předsedou vlády Milanem Hodžou – se československý exil ve Francii dokázal politicky zorganizovat. V odlišných názorech na jeho podobu a strukturu, a hlavně představách o budoucnosti společného státu Čechů a Slováků, v nichž se střetávaly různé koncepce možného poválečného státního uspořádání Československa, na sebe narážely Benešovy centralistické postoje s Hodžovým federalistickým stanoviskem.⁶ To vše negativně ovlivňovalo jednotné působení československé emigrace. Zkušenost, kterou postrádala například později jugoslávská exilová vláda po příjezdu do Londýna, však mohl československý exil čerpat právě ze své činnosti ve Francii do léta 1940. I když zformování československého Národního výboru v Paříži v říjnu 1939 jako představitele československého odboje v zahraničí neznamenal zároveň francouzské a britské uznání tohoto orgánu jako exilové vlády,⁷ jeho činnost zajistila podmínky pro další aktivity československého exilu ve Velké Británii.

Po porážce Francie v červnu 1940 se československá exilová reprezentace přesunula z Paříže do Londýna, kde byla 21. července 1940 uznána Velkou Británií jako československá prozatímní vláda.⁸ Pro československý exil kolem Beneše mělo

London 1940–1945, a Europe in Miniature? The Case of Norwegian, Polish and Czechoslovak Exiles. In: *Debater a Europa*, č. 13 (2015), s. 91–106; KESTELOOT, Chantal: Belgium in Exile: The Experience of the Second World War. In: SMETANA, Vít – GEANEY, Kathleen (ed.): *Exile in London: The Experience of Czechoslovakia and the other occupied nations, 1939–1945*. Prague, Charles University – Karolinum Press 2017, s. 20–31; KERSTEN, Albert E.: A Cold Shower in International Reality: Redefining the Dutch International Position 1940–1945. In: *Tamtéž*, s. 32–49.

6 Srv. KUKLÍK, Jan – NĚMEČEK, Jan: *Hodža versus Beneš: Milan Hodža a slovenská otázka v zahraničním odboji za druhé světové války*. Praha, Karolinum 1999, s. 67–69.

7 Srv. *tamtéž*, s. 54–56; KUKLÍK, Jan: *Londýnský exil a obnova československého státu 1938–1945: Právní a politické aspekty obnovy Československa z hlediska prozatímního státního zřízení ČSR v emigraci*. Praha, Karolinum 1998, s. 48 n.; BRANDES, D.: *Exil v Londýně 1939–1943*, s. 36 a 40; DEJMEK, Jindřich: Československá zahraniční politika 1939–1945 (cíle a výsledky). In: ZUDOVÁ-LEŠKOVÁ, Zlatica – HOFMAN, Petr (ed.): *Československá vojenská zahraniční služba v letech 1939–1945: Sborník studií. Příspěvky účastníků z mezinárodní konference uskutečněné dne 5. prosince 2006 v Praze*. Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR – Historický ústav AV ČR 2008, s. 136.

8 Velká Británie uznala československou prozatímní vládu po výměně dopisů mezi Edvardem Benešem a tehdejší britským ministrem zahraničních věcí lordem Halifaxem (Edward Frederick Lindley Wood) v červenci 1940. (Viz BENEŠ, Edvard: *Šest let exilu a druhé světové války: Řeči, projevy a dokumenty z r. 1938–45*. Praha, Orbis 1946, s. 438–443 (4. vydání); NĚMEČEK, Jan – KUKLÍK, Jan – NOVÁČKOVÁ, Helena – ŠTOVÍČEK, Ivan (ed.): *Od uznání*

britské uznání, přestože se v něm zdůrazňoval pouze dočasný charakter této vlády, velký význam. Podle jeho výkladu v právním slova smyslu potvrzovalo kontinuitu státního zřízení Československé republiky z doby před zářím 1938.⁹ Pro Brity to však bylo jen uznání prozatímní vlády, která měla reprezentovat český a slovenský národ, nikoliv stát.¹⁰ Edvard Beneš, který odstoupil z prezidentského úřadu po konferenci v Mnichově a ztrátě Sudet v říjnu 1938 a ve Velké Británii a Spojených státech byl do zformování Národního výboru československého v Paříži prakticky soukromou osobou bez jakékoli konkrétní exilové funkce,¹¹ mohl začít postupně upevňovat své pozice. Nový britský premiér Winston Churchill, který nastoupil do funkce v květnu 1940, a jeho blízký spolupracovník, ministr války Anthony Eden (od konce roku 1940 ministr zahraničí) mohli uznání československé prozatímní vlády také hodnotit kladně.¹² Takové změny mimo jiné svědčily o odklonu od politiky bývalého premiéra Nevilla Chamberlaina (1937–1940), jehož podpis pod Mnichovskou dohodou měl pro československou reprezentaci negativní důsledky, které se přenášely i do exilu. Anulování Mnichova zůstávalo pro československý exil ve Velké Británii aktuálním, stále nevyřešeným problémem. Právě britským uznáním československé prozatímní vlády bylo dosaženo alespoň částečného úspěchu. Na něj navázal ještě významnější krok o rok později, kdy Velká Británie 18. července 1941 uznala československou vládu Jana Šrámka (1940–1945) za řádnou exilovou vládu.¹³

československé prozatímní vlády do vyhlášení válečného stavu Německu 1940–1941, sv. 1: 16. června 1940 – 30. dubna 1941. Praha, Ústav mezinárodních vztahů – Historický ústav AV ČR, v.v.i. 2006, s. 70–73, dokument 16 – Dopis předsedy ČSNV E. Beneše britskému ministru zahraničních věcí lordu Halifaxovi o ustavení československé prozatímní vlády a jejím uznání britskou vládou, Londýn, 9.7.1940; *tamtéž*, s. 73 n., dokument 17 – Dopis britského ministra zahraničních věcí lorda Halifaxe předsedovi ČSNV E. Benešovi týkající se ustavení československé prozatímní vlády a jejího uznání britskou vládou, Londýn, 18.7.1940; *tamtéž*, s. 79 n., dokument 22 – Dopis britského ministra zahraničních věcí lorda Halifaxe předsedovi ČSNV E. Benešovi s informací o uznání československé prozatímní vlády britskou vládou, Londýn, 21.7.1940.)

9 Viz BRANDES, D.: *Exil v Londýně 1939–1943*, s. 68 n.

10 Viz SMETANA, Vít: *In the Shadow of Munich: British Policy towards Czechoslovakia from the Endorsement to the Renunciation of the Munich Agreement (1938–1942)*. Prague, Charles University – Karolinum Press 2008, s. 194.

11 Srv. HAUNER, Milan: Beginnings of the Czech Exile Government 1939–1941. In: BRINSON, Charmian – MALET, Marian (ed.): *Exile in and from Czechoslovakia during the 1930s and 1940s*. Amsterdam – New York, Rodopi 2009, s. 104 n.

12 Viz BRANDES, D.: *Exil v Londýně 1939–1943*, s. 74.

13 Srv. NĚMEČEK, Jan – ŠTOVÍČEK, Ivan – NOVÁČKOVÁ, Helena – KUKLÍK, Jan (ed.): *Zápisy ze schůzí československé vlády v Londýně, sv. 1: 1940–1941*. Praha, Historický ústav AV ČR, v.v.i. – Masarykův ústav a Archiv Akademie věd ČR, v.v.i. 2008, s. 559 n., dokument 30, záznam ze schůze 25.7.1941 a přílohy. Téhož dne, kdy Velká Británie uznala československou prozatímní vládu jako řádnou exilovou vládu, zaslal československý ministr zahraničních věcí Jan Masaryk svému jugoslávskému kolegovi, ministru zahraničí Momčilu Ninčičovi dopis s informacemi o britském uznání (*Arhiv Jugoslavije*, Bělehrad (dále AJ), fond (f.) 103 (Emigrantska vlada Kraljevine Jugoslavije 1941–1945), fascikla (svazek – sv.) 55, arhivna jedinica (archivní jednotka – arch. j.) 263, dopis ministra zahraničí

Na rozdíl od československého exilu a jeho vedoucích osobností začala se jugoslávská exilová reprezentace utvářet o dva až dva a půl roku později. Na působení v emigraci nebyla v politickém slova smyslu vůbec připravena, i když mezinárodní postavení Jugoslávie v době vlády Dragiši Cvetkoviče (1939–1941) naznačovalo, že jugoslávskou neutralitu a balancování mezi Německem a Velkou Británií nelze delší dobu udržet. V březnu 1941 také nastaly v jugoslávském postoji k probíhající válce a jejím aktérům zásadní změny.¹⁴ Nejprve na základě rozhodnutí bělehradského kabinetu z 20. března o přistoupení země k Paktu tří byla 25. března ve Vídni podepsána dohoda mezi představiteli Jugoslávie, Německa, Itálie a Japonska. Jasný příklon k politice Německa a jeho spojenců vyvolal v Bělehradě rozhodný odpor. Jen o dva dny později, 27. března 1941, byl v zemi proveden vojenský státní převrat a na trůn dosazen ještě nezletilý král Petar II. Karađorđević (do té doby za něj úřad vykonávala regentská rada v čele s princem regentem Pavlem Karađorđevićem). Smysl převratu byl zřejmý, i když se nový předseda vlády (do roku 1942) a jeden z jeho účastníků generál Dušan Simović snažil událost prezentovat jako vnitřní záležitost jugoslávského státu, která jeho zahraniční politiku zásadně nezmění. Následovala však Hitlerova blesková reakce v podobě útoku na Jugoslávii v noci z 5. na 6. dubna. Krátká válka s mnohem silnější německou armádou znamenala konec Království Jugoslávie jako samostatného státu a přinutila většinu vedoucích osobností jugoslávského politického života odejít do exilu.¹⁵

Státní převrat měl ovšem pro přední jugoslávské politiky velký význam, neboť velmi zlepšil jejich postavení po odchodu do exilu. Příznivě ovlivnil i názory Churchillovy vlády. Přestože státní převrat a demonstrace občanů v Bělehradě nemohly tehdejší válečnou situaci celkově ovlivnit a zabránit dalšímu německému pronikání na Balkáně, byly důležité v tom ohledu, že se někdo alespoň dočasně postavil německým válečným plánům. Zatímco obsazení Čech a Moravy se událo za pasivního

československé exilové vlády Jana Masaryka ministru zahraničí jugoslávské exilové vlády Momčilu Ninčičovi, Londýn, 18.7.1941).

14 Viz SOVILJ, M.: Osudové okamžiky Království Jugoslávie na jaře roku 1941 očima představitelů československého exilu, s. 131 (viz pozn. 3).

15 O událostech kolem jugoslávských politických změn z 25. a 27. března 1941 a o začátku války mezi Jugoslávií a Německem, která ve starší jugoslávské literatuře a v postjugoslávských historiografiích je známá jako dubnová válka (od 6. do 17. dubna 1941), se psalo hlavně v 80. letech, o něco méně pak v 90. letech (srv. TERZIĆ, Velimir: *Slom Kraljevine Jugoslavije 1941: Uzroci i posledice poraza*, sv. 1–2. Ljubljana – Beograd – Titograd, Partizanska knjiga – Narodna knjiga – Pobjeda 1984; MILETIĆ, Antun (ed.): *Aprilski rat 1941: Zbornik dokumenata*, sv. 2. Beograd, Vojnoistorijski institut 1987; PETRANOVIĆ, Branko – ŽUTIĆ, Nikola (ed.): *27. mart 1941: Tematska zbirka dokumenata*. Beograd, NICOM 1990; PETRANOVIĆ, Branko: *Srbija u Drugom svetskom ratu 1939–1945*. Beograd, Vojnoizdavački i novinski centar 1992). V poslední době se o tuto tematiku částečně zajímali historici v Srbsku (srv. *Zbornik radova okruglog stola – 27. mart 1941: Knez Pavle u vihorima evropske politike*. Beograd, Zlatna knjiga 2003; NIKOLIĆ, Kosta – DIMITRIJEVIĆ, Bojan B. (ed.): *Danilo Gregorić i 25. mart 1941: Grada za studiju o martovskim događajima 1941. u Jugoslaviji*. Beograd, Institut za savremenu istoriju 2007; PAVLOVIĆ, Momčilo – PANTELIC, Ivana (ed.): *27. mart 1941.: Sedamdeset godina kasnije: Zbornik radova sa međunarodne naučne konferencije*. Beograd, Institut za savremenu istoriju – Fond Kraljevski dvor 2012).

přihlížení západních mocností v době, kdy druhá světová válka ještě nezačala, Jugoslávie byla napadena a posléze okupována po dlouhodobých britských pokusech o změnu jejího neutrálního postoje k válce. Z většího časového odstupu je již jasné, že Velká Británie se od přelomu let 1940 a 1941 ještě snažila ovlivnit jugoslávskou politickou reprezentaci, aby se do Paktu tří nezapojovala. Poté co se tak stalo, Britové se snažili iniciovat odpor části armádních a politických kruhů, které se strategickým obratem vlády Dragiši Cvetkoviče nesouhlasily.¹⁶ Jak dalece mohly osoby z nově vytvořeného britského Útvaru zvláštních operací (*Special Operations Executive* – SOE), který vznikl v roce 1940 s cílem iniciovat a podporovat odboj v okupovaných zemích Evropy, ovlivnit tehdejší události v Jugoslávii, je však jiná otázka.¹⁷ V očích britských politických kruhů si ale získala vláda Dušana Simoviče po 27. březnu 1941 velký kredit. Bezprostředně po provedení státního převratu v Bělehradě prohlásil Winston Churchill, že „dnes v časných ranních hodinách jugoslávský lid nalezl sám sebe“,¹⁸ když se fakticky přidal na stranu západních spojenců.

Prakticky zanedbatelný odpor jugoslávského vojska proti postupující německé a italské armádě (do tažení proti Jugoslávii se později zapojila i maďarská armáda) brzy potvrdil, že vláda Dušana Simoviče i král Petar II. budou muset opustit jugoslávské území a uchýlit se do exilu. Jejich cesta do Londýna, kde už působily exilové reprezentace jiných okupovaných států Evropy, vedla přes Řecko a Blízký východ. První schůze jugoslávské exilové vlády se konala v Aténách 17. dubna 1941.¹⁹ Ve stejný den bylo v Bělehradě podepsáno příměří s Německem,²⁰ které prakticky znamenalo kapitulaci Jugoslávie a její částečné rozdělení mezi Německo, Itálii, Maďarsko a Bulharsko. Na teritoriu Chorvatska, Bosny a části Vojvodiny byl zformován Nezávislý stát Chorvatsko (*Nezavisna država Hrvatska* – NDH).

16 Srv. HOPTNER, Jakob: *Jugoslavija u krizi 1934–1941*. New York – London, Columbia University Press 1964, s. 325; BARKER, Elisabeth: *British Policy in South-East Europe in the Second World War*. London – New York, Macmillan – Barnes & Noble Books 1976, s. 86 n. a 91 n.; PETRANOVIĆ, Branko: *Istorija Jugoslavije 1918–1988*, sv. 1: *Kraljevina Jugoslavija 1914–1941*. Beograd, Nolit 1988, s. 368 a 372; TEJCHMAN, Miroslav: *Balkán ve válce a v revoluci 1939–1945*. Praha, Karolinum 2008, s. 215 n. a 253 n.; BJELAJAC, Mile: 25. i 27. mart i Aprilski rat 1941.: Gde su koreni podeljenih pogleda? In: PAVLOVIĆ, M. – PANTELIĆ, I. (ed.): *27. mart 1941.*, s. 160 n.

17 K činnosti SOE v Jugoslávii srv. AUTY, Phyllis – CLOGG, Richard (ed.): *British Policy Towards Wartime Resistance in Yugoslavia and Greece*. London – New York, Macmillan – Barnes & Noble Books 1975; STAFFORD, David: *Britain and European Resistance 1940–1945: A Survey of the Special Operations Executive, with Documents*. London – Toronto, Macmillan 1980; WHEELER, Mark C.: *Britain and the War for Yugoslavia 1940–1943*. Boulder (Col.), East European Monographs 1980; FOOT, M. R. D.: *SOE: An outline History of the Special Operations Executive 1940–46*. London, British Broadcasting Corporation 1984 (v českém překladu: *Stručná historie Útvaru zvláštních operací 1940–1946*. Brno, Bonus A 1997).

18 CHURCHILL, Winston S.: *Druhá světová válka*, sv. 3: *Velká aliance*. Praha, Nakladatelství Lidové noviny 1993, s. 173.

19 Viz KRIZMAN, Bogdan (ed.): *Jugoslavenske vlade u izbjeglištvu 1941–1943: Dokumenti*. Zagreb – Beograd, Globus – Arhiv Jugoslavije 1981, s. 12; POPOVIĆ, Nebojša A.: *Slobodan Jovanović i jugoslovenska država*. Beograd, Institut za savremenu istoriju 2003, s. 242.

20 Srv. TERZIĆ, V.: *Slom Kraljevine Jugoslavije 1941*, sv. 2, s. 463–464.

Demonstrace v Bělehradě 27. března 1941 proti přistoupení Jugoslávie k Ose Berlín–Řím–Tokio (Archiv Jugoslávie, Bělehrad, Sbírka fotografií, sign. 377-38-254)

Podobně jako československá exilová reprezentace během svého působení ve Francii potýkala se i jugoslávská exilová vláda ještě před odjezdem do Londýna s četnými, především vnitřními problémy. Na rozdíl od československých kolegů, jejichž vzájemné vztahy byly zatíženy hlavně poměrem dvou státotvorných národů a problémy plynoucími z různých koncepcí státního zřízení Československa,²¹ jugoslávští politici jako zástupci početnější a etnicky různorodější populace museli řešit nejenom otázku srbsko-chorvatských vztahů, ale i postavení slovinského a dalších národů jugoslávské společnosti. Všechny národnostní otázky, které se v podstatě střetávaly v požadavcích na rozšiřování práv jednotlivých etnik, byly spjaty s dalším fungováním jugoslávského státu.

Jugoslávské exilové vládě kromě toho vznikly velmi brzy další problémy, které souvisely s existencí Nezávislého státu Chorvatska. Jeho režim v čele s Antem Paveličem byl k srbské, židovské a romské populaci i ke všem příslušníkům jiných ozbrojených formací, bez ohledu na národnostní příslušnost, extrémně brutální.²²

21 Srv. KUKLÍK, J. – NĚMEČEK, J.: *Hodža versus Beneš*, s. 67–69.

22 KRIZMAN, Bogdan: *NDH između Hitlera i Mussolinija*. Zagreb, Globus 1986, s. 117–137.

Zprávy o ustašovských zločinech negativně zatěžovaly vzájemné vztahy jugoslávských exilových ministrů, zejména srbské a chorvatské národnosti.²³

Od druhé poloviny roku 1941 se přidával a stupňoval další problém, jenž souvisel s roztržkou mezi četnickým hnutím Dragoljuba Mihailoviče a partyzánským hnutím Josipa Broze Tita, která přerůstala do otevřeného konfliktu. Četnici plukovníka, později generála Mihailoviče soustřeďovali ve svých řadách bojovnický především srbské národnosti, kteří byli loajální k jugoslávskému králi Petarovi II., zatímco partyzánské hnutí v čele s Titem, vedoucí osobností jugoslávských komunistů, mělo sice v podstatě komunistický ráz, zároveň ale obecně proklamovalo jugoslávský charakter národního osvobození Jugoslávie. Na rozdíl od partyzánů, jejichž vnitřní organizace byla jednotně podřízena Titovi a jeho blízkým spolupracovníkům, bylo četnické hnutí roztržštěné, takže některé jednotky místních velitelů působily na vlastní pěst. Vazby jugoslávské exilové vlády na četnické hnutí, které bylo během války obviňováno z příliš pasivního odporu vůči okupačním armádám na jugoslávském území, ba dokonce z kolaborace, vytvářely nové potíže, především v jejích vztazích k Velké Británii.²⁴

Ještě během krátkého pobytu v Řecku se v jugoslávském exilu objevily první rozpory. Předseda vlády Dušan Simović neskrýval svou nespokojenost s rychlou porážkou jugoslávské armády, za což vinil především Chorvaty.²⁵ Jeho plán a kompromisní

23 POPOVIĆ, N. A.: *Slobodan Jovanović i jugoslovenska država*, s. 250–252.

24 Otázka možné kolaborace četnického hnutí s okupačními armádami Německa a Itálie zůstává dodnes diskutabilní, zvlášť v současné srbské historiografii, která je v tomto bodě názorově rozdělena. Oproti literatuře vydávané v socialistické Jugoslávii, která četnické hnutí prakticky jednoznačně označovala za kolaborantské (což samozřejmě neplatí pro tehdejší jugoslávský exil), po rozpadu federace začalo vycházet množství publikací různého charakteru (a také kvality), ve kterých se psalo o četnicích právě opačně jako o spojeneckém a antifašistickém hnutí. V této velmi složité otázce však nelze zjednodušeně rozhodnout, neboť konflikt, který vznikl mezi Titovým partyzánským hnutím a Mihailovičovým četnickým hnutím byl občas prudší než samotný boj proti německé a italské armádě, zvlášť ze strany četníků. Jednalo se nejen o paralelní občanskou válku k válce osvobozenecské, ale také o ideologický konflikt, ze kterého bylo patrné, zejména v jeho závěru, že budoucí vítěz bude hrát v poválečné Jugoslávii rozhodující roli. Ani pro Velkou Británii to nebyla jednoduchá záležitost, neboť jako hostitelská země jugoslávské exilové vlády poskytovala pomoc také četnickému hnutí. O poměru Velké Británie k četnickému a partyzánskému hnutí v Jugoslávii za druhé světové války existuje obsáhlá britská dokumentace, uložená v Národním archivu v Londýně. (Srv. např. *The National Archives*, Londýn (dále TNA), f. Foreign Office (FO) 371/44290, FO 371/44291, FO 371/44292, FO 536/6, FO 954/33B/369, FO 954/34A/7; *tamtéž*, f. Prime Minister's Office (PREM) 3/510/9, PREM 3/510/10, PREM 3/512/5; *tamtéž*, f. Special Operations Executive (HS) 5/966, HS 5/967; *tamtéž*, f. War Office, Armed Forces, Judge Advocate General and related bodies (WO) 106/3278, WO 202/138. Srv. také britskou memoárovou literaturu k této problematice: MACLEAN, Fitzroy: *Eastern Approaches*. London, Jonathan Cape 1949; TYŽ: Statement by Brigadier Sir Fitzroy Maclean. In: AUTY, P. – CLOGG, R. (ed.): *British Policy Towards Wartime Resistance in Yugoslavia and Greece*, s. 221–228; BAILEY, S. W.: *British Policy Towards General Draža Mihailović*. In: *Tamtéž*, s. 59–92; DEAKIN, F. W. D.: *The Embattled Mountain*. Oxford, Oxford University Press 1970.

25 Viz POPOVIĆ, N. A.: *Slobodan Jovanović i jugoslovenska država*, s. 243.

pokusy sestavit funkční vládu z představitelů prakticky všech národností a relevantních stran (mimo levici) se velmi brzy po státním převratu ukázaly jako obtížně realizovatelné. Simovičův kabinet zdědil četné vnitřní problémy nejenom od vlády Dragiši Cvetkoviče, ale i od jejích předchůdkyň. A na rozdíl od československých exilových politiků, kteří se v Londýně už většinou sjednotili za Benešovým centralistickým stanoviskem (i když mnoho dalších otázek, spojených například s mezinárodní orientací poválečného Československa, se vynořilo až později), se nesoulad mezi ministry jugoslávské exilové vlády po příjezdu do Británie ještě více prohloubil. V poslední dekádě června 1941 přibyl do Londýna mezi prvními jugoslávskými představiteli mladý král Petar II., předseda vlády Simović a ještě několik ministrů, včetně místopředsedy vlády Slobodana Jovanoviče a ministra zahraničních věcí Momčila Ninčiče.²⁶ Ostatní členové Simovičova kabinetu je následovali během léta.²⁷

Ve srovnání s československou exilovou reprezentací měli ovšem jugoslávští politici v Londýně úplně jiné postavení. Od samotného počátku byli britskou stranou vřele vítáni a bez problémů byli uznáni za legitimní představitele Království Jugoslávie²⁸ – státu, který byl již okupován a rozdělen mezi Německo a jeho spojence. Důvody tak rozdílného britského postoje k československé a jugoslávské exilové reprezentaci je možné hledat v aktuální situaci a také v britských zájmech z doby těsně před zánikem Československa. Odklon od politiky Nevilla Chamberlaina vůči Československu z roku 1938 nová Churchillova vláda demonstrovala mimo jiné tím, že uznala Benešovu prozatímní vládu v exilu. Z vícero důvodů se však bránila tomu, aby zcela anulovala důsledky Mnichovské dohody. Především neměla zájem takovýmto rozhodnutím implicitně uznat, že britský postup v roce 1938 byl chybný. V československém případě také neexistovala kontinuita vlád po Mnichovu, Benešově abdikaci a konečně ani po okupaci a ustavení protektorátu v polovině března 1939. Nedostatečný zájem Churchillova kabinetu o problémy exilových reprezentací na britské půdě včetně československé mohl být v roce 1940 způsoben také tím, že se potýkal s řadou vážných starostí plynoucích z bezprostřední německé hrozby a nutnosti bránit samotné britské území. O rok později, kdy do Londýna dorazila jugoslávská exilová vláda, byla situace již poněkud lepší než v létě 1940, nebezpečí německé invaze bylo zažehnáno.

Pro Brity byl důležitý fakt, že v důsledku státního převratu v Jugoslávii a nového kurzu Simovičovy vlády, který ji vzápětí přivedl do exilu, se antihitlerovská koalice na Balkáně rozšířila o nového člena.²⁹ Jugoslávská vláda kromě toho (na rozdíl

26 *Tamtéž*, s. 247; WHEELER, M. C.: *Britain and the War for Yugoslavia 1940–1943*, s. 121 (viz pozn. 17). Srv. BRANDES, D.: *Exil v Londýně 1939–1943*, s. 131 (viz pozn. 4).

27 Viz KRIZMAN, B. (ed.): *Jugoslavenke vlade u izbjeglištvu 1941–1943*, s. 15 n.

28 *AJ*, f. 341 (Poslanstvo Kraljevine Jugoslavije u Velikoj Britaniji – London), sv. 8, arch. j. 28, Jugoslavija u ratu 1941. godine, London, 23.4.1941.

29 Srv. některé z britských memoárů zmiňujících události kolem jugoslávského státního převratu 27. března 1941: CHURCHILL, W. S.: *Druhá světová válka*, sv. 3, s. 173 n.; The EARL of AVON: *The Eden Memoirs: The Reckoning*. London, Cassell 1965, s. 228 n.; DIXON, Piers: *Double Diploma: The life of Sir Pierson Dixon, Don and Diplomat*. London, Hutchinson 1968, s. 78–86.

od Čechoslováků) do Londýna přijela jako legitimní reprezentace svého státu. Menší vynucená obměna Simovičovy vlády přitom její legitimitu nijak neohrozila.³⁰ A ještě jeden – i když nikoli rozhodující – faktor hrál ve prospěch jugoslávských exilových politiků. Spolu s vládou totiž přicestoval do Londýna nový jugoslávský vládce Petar II., jehož dynastie měla už v minulosti velmi úzké vztahy s Velkou Británií, protože jugoslávská královna matka Marija Karađorđevićová byla spřízněna s britskou královskou rodinou.³¹

Způsob, jakým vedoucí osobnosti britského politického života přivítaly jugoslávské exilové politiky, napovídal, že se na ostrovech mohou těšit zvýhodněnému postavení. Petar II. byl vítán jako nový mladý vládce státu, jehož země a armáda se postavily na odpor třetí říši, a požíval po příjezdu do Británie velké úcty, přestože prakticky o žádné důležité události v Jugoslávii těsně před státním převratem a bezprostředně po něm nerozhodoval.³² Podobného uznání se dočkal Dušan Simović jako účastník státního převratu, a především jako člověk, který se postavil do čela nové vlády v kritické chvíli pro budoucnost Jugoslávie.³³ Oslav Petarovy plnoletosti v Londýně 16. září 1941 se zúčastnily prakticky všechny důležité politické osobnosti: britský král s rodinou, kabinet v čele s Winstonem Churchillem a téměř kompletní exilová reprezentace jiných států včetně Edvarda Beneše.³⁴ Jednalo se především o ceremoniální událost, při takových příležitostech běžnou, která ovšem mohla vyvolat zdání, že jugoslávská exilová reprezentace má s jinými exilovými vládami, a zvláště s britským kabinetem skvělé vztahy, jak na to o rok později poukazoval v jiném kontextu ministr zahraničí Momčilo Ninčić.³⁵

Jugoslávská vláda mohla tehdy vzbuzovat dojem silné a jednotné národní koalice,³⁶ přestože sestávala z ministrů různých národností, a především odlišných

30 Dva ministři přišli o život na začátku a na konci dubnové války, několik dalších členů kabinetu se rozhodlo zůstat na jugoslávském území bez ohledu na nastávající okupaci; to byl mimo jiné případ místopředsedy vlády Vladka Mačeka, vedoucího představitelů nejdůležitější chorvatské strany – Chorvatské selské strany (srv. POPOVIĆ, N. A.: *Slobodan Jovanović i jugoslovenska država*, s. 242).

31 Srv. KARAĐORĐEVIĆ, Petar II.: *Moj život: Memoari / A King's Heritage: The Memoirs*. Ed. Dušan Babac. Beograd, Evro-Đunti 2013, s. 118.

32 Srv. *tamtéž*, s. 88 a 92–95.

33 Viz PAVLOWITCH, Stevan K.: *Yugoslavia*. London, Ernest Benn Ltd. 1971, s. 123; WHEELER, M. C.: *Britain and the War for Yugoslavia 1940–1943*, s. 121.

34 Viz GROL, Milan: *Londonski dnevnik 1941–1945*. Beograd, Filip Višnjić 1990, s. 23; srv. RADOJEVIĆ, M.: *Milan Grol*, s. 264 (viz pozn. 4).

35 Srv. JONČIĆ, Dušan – PLJEVAC, Komnen (ed.): *Zapisnici sa sednica Ministarskog saveta Kraljevine Jugoslavije 1941–1945*. Beograd, Arhiv Srbije i Crne Gore – Javno preduzeće Službeni list SCG 2004, s. 212, dokument 94.

36 Srv. *Vojni arhiv*, Bělehrad (dále VA), f. Emigrantska vlada Kraljevine Jugoslavije od 1941. do 1945. godine (EVKJ), karton (k.) 348, fascikla (svazek – sv.) 1, dokument (dok.) 4, Vlada Dušana Simovića; POPOVIĆ, N. A.: *Slobodan Jovanović i jugoslovenska država*, s. 234 n. a 242 (viz pozn. 19); KRIZMAN, B. (ed.): *Jugoslavenstvo vlade u izbjeglištvu 1941–1943: Dokumenti*, s. 20 (viz pozn. 19). Složení Simovičovy vlády po odchodu do exilu je k dispozici také v digitální reprodukci novin *Službene novine Kraljevine Jugoslavije*: Službeni deo: Sastav nove vlade. In: *Službene novine Kraljevine Jugoslavije* [online], válečné vydání,

politických názorů, kteří si do Londýna přinesli z Jugoslávie spoustu nevyřešených politických a nacionálních problémů. Otázkou je, jestli by bez této zátěže dokázali vykonat v exilu víc, když ještě větší potíže na ně čekaly vzhledem k dalšímu vývoji války na jugoslávském území i ve vztazích s jinými státy.

Přes zátěž minulosti k nové spolupráci

Působení exilových vlád Československa a Jugoslávie ve Velké Británii nemělo v boji Spojenců proti Německu a dalším zemím Osy jen politický význam, navíc v něm pokračovala kontinuita obou těchto okupovaných států. Samotná idea udržování jejich existence mohla být naplňována rozvíjením diplomatických kontaktů v exilu.

Českoslovenští exiloví politici navázali první přímé kontakty s jugoslávskou vládou brzy po jejím odchodu do exilu. I když byly většinou neoficiální, měly pro obě strany značný význam a umožňovaly jim získat si představu o tom, jak vůbec uvažují jejich partneři. Ve zprávách příslušníků československé armády v zahraničí a také úředníků exilového ministerstva zahraničních věcí zasílaných exilovým orgánům v Londýně se na jaře 1941 psalo o aktuální situaci v Jugoslávii a o důvodech její rychlé porážky v krátké válce s Německem,³⁷ o těžkém postavení jugoslávské exilové vlády a o značných rozporech, které se objevovaly mezi vedoucími jugoslávskými exilovými politiky.³⁸ Československým exilovým orgánům nebylo jasné, jak bude jugoslávská vláda v exilu působit, neboť koncem dubna 1941 se její členové nacházeli na různých místech Evropy, severní Afriky a Blízkého východu (v Řecku, Egyptě, Palestině, někteří také zůstali na okupovaném jugoslávském území).³⁹ Rovněž nebylo zřejmé, jak bude zorganizován zbytek jugoslávské armády v exilu a její příslušníci, kteří uprchli z Jugoslávie před kapitulací.⁴⁰

Důležitou úlohu v zajištění kontaktů s jugoslávskou stranou měl tehdejší československý generální konzul v Jeruzalémě Josef Miloslav Kadlec, který v minulosti udržoval styky s jugoslávským prostředím, neboť působil na československém

č. 1 (19.8.1941), s. 1. [Cit. 2019-11-12.] Dostupné z: <http://digitalizovanaizdanja.sluzbenovine.rs/DigitalizovanaIzdanja/viewdoc?uuid=610ac70c-e643-4eca-8bdc-18c1ad6bf260>; Služebni deo. In: *Tamtéž* [online], válečné vydání, č. 2 (6.9.1941), s. 2. [Cit. 2019-11-12.] Dostupné z: <http://digitalizovanaizdanja.sluzbenovine.rs/DigitalizovanaIzdanja/viewdoc?uuid=b39ab861-701f-4468-a85b-3e25c6f731d4>.

37 Archiv Ústavu T. G. Masaryka, Praha (dále AÚTGM), f. Edvard Beneš, oddělení II (EB II), k. 113, signatura (sign.) V 86/4, Jugoslávie, Zprávy Ministerstva národní obrany (MNO) 1940–1944, rok 1941, zpráva z 27.4.1941.

38 *Tamtéž*, zpráva z 15.5.1941.

39 *Tamtéž*, k. 454, inventární číslo (inv. č.) 3813, sign. XVIII, Jugoslávie, důvěrný záznam č. 57, Londýn, 25.4.1941.

40 *Tamtéž*, k. 113, sign. V 86/4, Jugoslávie, Zprávy MNO 1940–1944, rok 1941, zpráva z 15.5.1941; *tamtéž*, k. 454, inv. č. 3813, sign. XVIII, Jugoslávie, důvěrný záznam č. 64, Londýn, 16.5.1941.

diplomatickém zastupitelství v Bělehradě již v letech 1919 a 1920.⁴¹ S předsedou vlády Dušanem Simovičem a ministrem zahraničí Momčilem Ninčičem se (spíš neformálně) setkal v Jeruzalémě 24. dubna 1941,⁴² o čemž potom informoval československého exilového ministra zahraničí Jana Masaryka.⁴³ I když Kadlec Simovičovi a Ninčičovi neoficiálně sdělil, že by jugoslávská strana měla uznat československou prozatímní vládu (jak se o tom zmínil v dopise pro československé exilové ministerstvo zahraničních věcí v Londýně), Masaryk tento názor nesdílel. Československému generálnímu konzulovi v Jeruzalémě radil, aby byl opatrný a s jugoslávskou vládou oficiálně o této záležitosti nejednal. Soukromé rozhovory přitom nevyklučoval.⁴⁴ Masaryka vedla k takovému stanovisku zkušenost, kterou československá strana s Jugoslavií udělala v době kolem Mnichova, na což také v exilu často poukazoval Edvard Beneš.

Přes opatrný postoj československé strany si Kadlec a Ninčič vyměnili během května 1941 dopisy – nejdřív československý generální konzul informoval jugoslávského ministra zahraničí o obsazení míst v československé prozatímní vládě (8. května), načež Ninčič učinil totéž a odeslal československé straně složení jugoslávské vlády (19. května).⁴⁵ Podle československých pramenů sdělil Ninčič zároveň Kadlecovi stanovisko jugoslávské vlády, že vztahy obou zemí považuje za obnovené.⁴⁶ Z jugoslávského pohledu se víceméně jednalo o obnovení přerušených jugoslávsko-československých vztahů v důsledku německé okupace Čech a Moravy. Poté sice, prakticky více než dva roky, udržovala Jugoslávie na území Protektorátu Čechy

41 *Tamtéž*, k. 454, inv. č. 3814, sign. XVIII, Jugoslávie, Jihoslovanská vláda – obnovení styků, Jeruzalém, 30.5.1941.

42 *Tamtéž*. Srv. NĚMEČEK, J. – KUKLÍK, J. – NOVÁČKOVÁ, H. – ŠTOVÍČEK, I. (ed.): *Od uznání československé prozatímní vlády do vyhlášení válečného stavu Německu 1940–1941*, sv. 1, s. 420 n., dokument 188 – Telegrafická zpráva generálního konzula ČSR v Jeruzalémě J. M. Kadlece Ministerstvu zahraničních věcí ČSR o příjezdu jugoslávské vlády a o jednání týkajícím se uznání československé prozatímní vlády jugoslávskou vládou, Jeruzalém, 25.4.1941 (viz pozn. 8).

43 *AÚTGM*, f. EB II, k. 454, inv. č. 3814, sign. XVIII, Jugoslávie, Jihoslovanská vláda – obnovení styků, Jeruzalém, 30.5.1941. Srv. POSPÍCHAL, J.: *Odtazitost a vyčkávání*, s. 467 (viz pozn. 4).

44 NĚMEČEK, J. – KUKLÍK, J. – NOVÁČKOVÁ, H. – ŠTOVÍČEK, I. (ed.): *Od uznání československé prozatímní vlády do vyhlášení válečného stavu Německu 1940–1941*, sv. 1, s. 420, dokument 188.

45 *AJ*, f. 103, sv. 55, arch. j. 263, dopis československého generálního konzula Josefa M. Kadlece jugoslávskému ministru zahraničí Momčilu Ninčičovi z 8.5.1941 a dopis Momčila Ninčiče Josefu M. Kadlecovi z 19.5.1941. Srv. *AÚTGM*, f. EB II, k. 454, inv. č. 3814, sign. XVIII, Jugoslávie, Jihoslovanská vláda – obnovení styků, Jeruzalém, 30.5.1941.

46 *AÚTGM*, f. EB II, k. 454, inv. č. 3814, sign. XVIII, Jugoslávie, Jihoslovanská vláda – obnovení styků, Jeruzalém, 30.5.1941; NĚMEČEK, Jan – KUKLÍK, Jan – NOVÁČKOVÁ, Helena – ŠTOVÍČEK, Ivan (ed.): *Od uznání československé prozatímní vlády do vyhlášení válečného stavu Německu 1940–1941*, sv. 2: *1. květen 1941 – 31. prosinec 1941*. Praha, Ústav mezinárodních vztahů – Historický ústav AV ČR 2009, s. 12 n., dokument 197 – Telegrafická zpráva generálního konzula ČSR v Jeruzalémě J. M. Kadlece Ministerstvu zahraničních věcí ČSR týkající se navázání diplomatických styků s jugoslávskou vládou, Jeruzalém, 23.5.1941.

a Morava stále své diplomatické zastupitelství (do května 1939 vyslanectví a posléze až do začátku dubna 1941 generální konzulát), avšak s protektorátem neměla a ani nemohla mít řádné diplomatické styky.⁴⁷

Na rozdíl od jugoslávské strany, která obnovení vzájemných vztahů považovala za samozřejmost,⁴⁸ ale zároveň této věci vzhledem ke své neukotvené situaci nemohla věnovat více času a pozornosti, pro československou stranu to úplně neproblematická záležitost nebyla. Názory Edvarda Beneše na Jugoslávii byly totiž negativně poznamenány její politikou z doby mnichovské krize, kdy tehdejší předseda vlády a ministr zahraničních věcí Milan Stojadinović (1935–1939) ve snaze vyhnout se jakémukoli konfliktu s Německem zaujal opatrný postoj k sudetské otázce. Jugoslávie měla v rámci Malé dohody (podobně jako Rumunsko) k Československu své závazky v případě maďarské agrese, to však neplatilo pro eventuální německý útok.⁴⁹ Beneš s nelibostí zaznamenával ve druhé polovině třicátých let postupnou změnu jugoslávské zahraniční politiky, kdy se začala sbližovat s Německem a Itálií.⁵⁰ Zdrženlivý postoj jugoslávské vlády na podzim 1938 pak vnímal jako nesolidární chování ke spojenci z Malé dohody, které podle něj výrazně přispělo ke zhoršení tehdejší mezinárodní pozice Československa. A jeho převážně záporné názory na jugoslávskou politiku přetrvávaly i na jaře 1941, kdy obnovení československo-jugoslávských vztahů začínalo být aktuální.

Přestože na rozdíl od Stojadinovičovy i Cvetkovičovy vlády mohly československé exilové kruhy od nové vlády Simovičovy očekávat mnohé jak při zapojení do války proti Německu, tak při budoucí vzájemné spolupráci,⁵¹ Beneš podle dochovaných zpráv nadále pohlížel na Jugoslávii jako na nevěrohodného partnera, který

Dušan Simović (1884–1962), předseda jugoslávské vlády v době od 27. března 1941 do 11. ledna 1942. Po návratu z londýnského exilu do Jugoslávie zůstal stranou veřejného života a věnoval se především psaní knih (Archiv Jugoslávie, Bělehrad, Sbírka fotografií, sign. 377-38-41)

47 Viz SOVILJ, M.: *Československo-jugoslávské vztahy v letech 1939–1941*, s. 61 a 241 n. (viz pozn. 1).

48 AÚTGM, f. EB II, k. 454, inv. č. 3814, sign. XVIII, Jugoslávie, Jihoslovanská vláda – obnovení styků, Jeruzalém, 30.5.1941.

49 Viz SOVILJ, M.: *Československo-jugoslávské vztahy v letech 1939–1941*, s. 33–35.

50 Viz BENEŠ, Edvard: *Paměti*, sv. 1: *Mnichovské dny*. Ed. Milan Hauner. Praha, Academia 2007, s. 135–137.

51 Srv. FEIERABEND, Ladislav Karel: *Politické vzpomínky*, sv. 2. Brno, Atlantis 1994, s. 131; ČECHUROVÁ, Jana – KUKLÍK, Jan – ČECHURA, Jaroslav – NĚMEČEK, Jan (ed.): *Válečné deníky Jana Opočenského*. Praha, Karolinum 2001, s. 104.

nepomohl Československu v nouzi, a jednoho z viníků ztráty Sudet.⁵² Bezprostředně po státním převratu v Bělehradě nechtěl zaslat ani gratulační telegram novému jugoslávskému králi Petarovi II., dokud jugoslávská vláda neuzná československou prozatímní vládu.⁵³ Začátkem dubna 1941, několik dnů před německým útokem na Jugoslávii, však Beneš správně předpokládal, že jugoslávská vláda oficiálně uzná československou prozatímní vládu ve chvíli, kdy se sama ocitne v exilu – tedy „až budou tam, kde my, někde na Krétě“.⁵⁴

Převážně zdrženlivé jugoslávské chování k Československu a sudetské otázce v předmnichovském období je však možné vnímat i jinak, než jak se tehdy na celkovou situaci díval Edvard Beneš. Podle Milana Stojadinoviče, který byl v polovině března 1941, tedy několik týdnů před německým útokem, jugoslávskými orgány vydán Britům a posléze internován na ostrově Mauricius, se českoslovenští politici zachovali k jugoslávskému státu podobně již v roce 1926. Tehdy Království Srbů, Chorvatů a Slovinců žádalo Prahu, aby se závazky smlouvy o Malé dohodě rozšířily na vojenské spojení, neboť Jugoslávie se nacházela v ostrém střetu s Itálií. Jak Stojadinović tvrdil ve svých memoárech, publikovaných v argentinském exilu v roce 1963, Československo však žádost odmítlo, neboť jeho území tehdy nehrozilo žádné nebezpečí.⁵⁵ K podobnému názoru na Československo mohli dospět i jugoslávští politici kolem krále Aleksandara Karađorđeviče (1921–1934), poté

52 Viz OTÁHALOVÁ, Libuše – ČERVINKOVÁ, Milada (ed.): *Dokumenty z historie československé politiky 1939–1943: Acta Occupationis Bohemiae et Moraviae*, sv. 1: *Vztahy mezinárodní diplomacie k politice československé emigrace na západě*. Praha, Academia 1966, s. 194, dokument 145 – Pokyny E. Beneše pro rozhlasové projevy ministra zahraničí československé prozatímní vlády J. Masaryka a státního tajemníka H. Ripku k událostem v Jugoslávii, Londýn, 28.3.1941.

53 *Tamtéž*, s. 196, dokument 148 – E. Beneš odmítl poslat králi Petarovi blahopřejný telegram ke státnímu převratu v Jugoslávii, dokud jugoslávská vláda neuzná československou prozatímní vládu, Londýn, 2.4.1941; srv. POSPÍCHAL, J.: *Odtažitost a vyčkávání*, s. 462. Beneš zaslal telegram Petarovi II. 7. dubna 1941, tedy až po německém útoku na Jugoslávii, s tím že místo gratulace novému jugoslávskému vládci vyjádřil tentokrát podporu v těžkých chvílích národům Jugoslávie a novému králi. (Text tohoto telegramu je uložen v několika českých archivech: *Národní archiv*, Praha (dále NA), f. Předsednictvo ministerské rady – Londýn, k. 69, Telegram jugoslávskému králi, Londýn, 18.4.1941; *Archiv Ministerstva zahraničních věcí*, Praha (dále AMZV), f. Londýnský archiv – obyčejné 1939–1945, k. 182, Telegram jugoslávskému králi, Londýn, 18.4.1941; *tamtéž*, k. 444, Telegram jugoslávskému králi a dopis královně matce, Londýn, 30.4.1941; *Vojenský ústřední archiv – Vojenský historický archiv* (Praha), f. Československá vojenská mise pro Balkán, Blízký a Střední východ 1939–1945, 103/1/30, Telegramy došlé, rok 1941, č. 2735-170-7 až 2746-250-7, Londýn–Jugoslávie, 14.4.1941. V Archivu Ústavu T. G. Masaryka se nachází text psaný rukou v češtině a podepsaný jménem československého prezidenta: *AÚTGM*, f. EB II, k. 113, sign. V 86/1, Jugoslávie, Korespondence E. Beneše s králem Petarem II., 1941–1942, H. M. King Peter II. Yugoslavia.)

54 OTÁHALOVÁ, L. – ČERVINKOVÁ, M. (ed.): *Dokumenty z historie československé politiky 1939–1943*, sv. 1, s. 196, dokument 148; srv. POSPÍCHAL, J.: *Odtažitost a vyčkávání*, s. 462.

55 STOJADINOVIC, Milan M.: *Ni rat ni pakt: Jugoslavija između dva rata*. Rijeka, Otokar Keršovani 1970, s. 434; srv. CHROBÁK, Tomáš: *Jugoslávská opozice a Československo 1935–1938*. In: *Slovanský přehled*, roč. 85, č. 3, (1999), s. 291.

co byla v roce 1929 vyhlášena královská diktatura a zakázány všechny politické strany. I když se už nejednalo o vnější ohrožení jugoslávského teritoria, jak tomu bylo o několik let dříve, pokus tehdejšího jugoslávského vedení získat podporu československého prezidenta Tomáše Garrigua Masaryka skončil bez úspěchu.⁵⁶

Uvedené Benešovy názory mohly mít částečně vliv na vnímání jugoslávské strany československým exilem, zvláště z toho důvodu, že českoslovenští vedoucí exilové politici (stejně jako jugoslávští) byli politicky aktivní a u moci již od dvacátých let (týkalo se to nejen Beneše, ale i Ninčiče, který působil v čele jugoslávské diplomacie v letech 1922 až 1926, se čtyřměsíční přestávkou v roce 1924).⁵⁷ Časem se však potvrdilo, že větší trauma z neposkytnuté pomoci a podpory v minulosti má československá strana, lépe řečeno samotný Edvard Beneš, jenž při kontaktech s jugoslávskými exilovými politiky po přestěhování jejich vlády z Jeruzaléma do Londýna často zdůrazňoval jugoslávskou pasivitu těsně před Mnichovem. Při jednom z prvních setkání s Dušanem Simovičem v Londýně 4. července 1941 (společného oběda se zúčastnil také Momčilo Ninčić, který se s Benešem dlouho znal, neboť s ním spolupracoval již začátkem dvacátých let v době formování Malé dohody)⁵⁸ navázal československý prezident, jak se zdůrazňovalo v hlášení o této schůzce, na Simovičovo negativní vyjádření o Stojadinovičovi a princí regentovi Pavlovi slovy: „Zcela jasně, otevřeně vyložil celou svou politiku a zradu Pavleho a Stojadinovičovu.“⁵⁹

Podobně i později využil prezident Beneš prakticky každou vhodnou příležitost, aby negativně komentoval „jugoslávské rozbití Malé dohody“ nebo „Stojadinovičovu zradu“. Tak tomu bylo například při audienci nového (prakticky prvního exilového) jugoslávského vyslance u československé exilové vlády v Londýně Večeslava Vildera 27. října 1941.⁶⁰ Během několika dalších dnů měl Beneš pravděpodobně schůzky ještě s jinými jugoslávskými politiky, včetně ministra sociální péče a národního zdraví Srdana Budisavljeviče. V záznamu z těchto schůzek se uvádí, že všechny jugoslávské politiky zajímalo, jak se budou vyvíjet příští vztahy mezi československým a jugoslávským exilem. Benešova slova přitom napovídala, jak dalece ho trápila jugoslávská politika z doby kolem Mnichova, když se mluvilo o vzájemné

56 Srv. STOJKOV, Todor: O nastojanju jugoslovenskih vladajućih krugova da obezbede režimu monarhodiktature podršku čehoslovačke vlade (1929–1931). In: HROZIENČIK, Jozef (ed.): *Československo a Juhoslávia: Z dejín československo-juhoslovanských vzťahov*. Bratislava, Slovenská akadémia vied 1968, s. 269–284.

57 Viz PAVLOWITCH, Stevan K.: Momčilo Ninčić and the European Policy of the Yugoslav Government-in-Exile 1941–1943, 1. část. In: *The Slavonic and East European Review*, roč. 63, č. 3 (červenec 1984), s. 401.

58 Tamtéž.

59 AÚTGM, f. EB II, k. 113, sign. 86/2, Jugoslávie, záznamy rozhovorů prezidenta Edvarda Beneše a Huberta Ripky z let 1941–1944, Oběd s gen[erálem] Simovičem a min[istrem] Ninčičem, Hotel Claridges, Londýn, 4.7.1941.

60 Tamtéž, Rozmluva s Vilderem (27. října 1941) a Andjelinovičem (30. října 1941). Srv. Vilderovo hlášení o audienci u Beneše (AJ, f. 103, sv. 55, arch. j. 263, London, 10.11.1941).

budoucnosti: „To není naše věc. My jsme politiku nezměnili. Opustila linii v nejtěžší chvíli našeho života Jugoslávie. My jsme a zůstaneme zdrženliví a vyčkáme.“⁶¹

Podobně i v roce 1942 se stávalo, že Beneš při svých londýnských setkáních s jugoslávskými kolegy bez ohledu na téma rozhovoru opakovaně připomínal jugoslávskou pasivní politiku před mnichovskou konferencí.⁶² Při setkání s Mihou Krekem a Jurajem Krnjevičem, místopředsedy nové jugoslávské exilové vlády Slobodana Jovanoviče (1942–1943),⁶³ v polovině května 1942 se hovořilo hlavně o myšlence teritoriálního koridoru mezi Československem a Jugoslávií, kterou zastával tehdejší jugoslávský ministr spravedlnosti (a bývalý vyslanec v Moskvě) Milan Gavrilović, s odvoláním na podobnou ideu z doby první světové války.⁶⁴ Bez ohledu na to, že Gavrilovićův návrh koridoru z počátku roku 1942 nebyl realizován (nenašel kladnou odezvu ani u jugoslávských, ani u československých exilových politiků včetně Beneše),⁶⁵ a hlavně že neměl nic společného s jugoslávskou politikou z doby Mnichova, nezapomněl Beneš Krnjevičovi zdůraznit, že československá strana zůstává pořád opatrná a zdrženlivá – „po všem tom, co se stalo po Mnichově“.⁶⁶

Benešovy časté narážky na okolnosti a důsledky Mnichovské dohody ale nezaznívaly pouze v jeho rozmluvách s jugoslávskými politiky. Ladislav Karel Feierabend,

61 AÚTGM, f. EB II, k. 113, sign. V 86/2, Jugoslávie, záznamy rozhovorů prezidenta Edvarda Beneše a státního tajemníka Huberta Ripky z let 1941–1944, Rozmluva s Vilderem (27. října 1941) a Andjelinovičem (30. října 1941).

62 Srv. POSPÍCHAL, J.: Odtážitost a vyčkávání, s. 482 n.

63 Slobodan Jovanović se stal předsedou druhé jugoslávské exilové vlády po krizi vlády Dušana Simoviče, který ztratil důvěru krále Petara II. a prakticky všech ministrů. Už začátkem roku 1942 nebyla Simovičova pozice udržitelná, což vyústilo v kolektivní demisi všech ministrů. Král Petar II. poté na jeho místo 11. ledna 1942 jmenoval dosavadního místopředsedu vlády a nestraníka Jovanoviče. V nové vládě nezasedl ani dosavadní ministr armády Bogoljub Ilić, jehož místo obsadil vůdce četnického hnutí v Jugoslávii Dragoljub Mihailović. Působení Mihailoviče v jugoslávské exilové vládě – bez ohledu na to, že se nemohl zúčastnit žádné její schůze – mělo nezanedbatelný vliv na další politický kurz nejenom Jovanovičovy, ale i každé další vlády, v níž Mihailović figuroval jako ministr armády, námořnictva a letectva. (Srv. KRIZMAN, B. (ed.): *Jugoslavenske vlade u izbjeglištvu 1941–1943*, s. 36 n.; NIKOLIĆ, Kosta: *Vlade Kraljevine Jugoslavije u Drugom svetskom ratu 1941–1945*. Beograd, Institut za savremenu istoriju 2008, s. 106 n.; Služební deo: Zvanična dokumenta o promeni kraljevske vlade. In: *Službene novine Kraljevine Jugoslavije* [online], válečné vydání, č. 4 (16.1.1942), s. 2. [Cit. 2019-11-12.] Dostupné z: <http://digitalizovanaizdanja.sluzbenenovine.rs/DigitalizovanaIzdanja/viewdoc?uuid=6e8b6c3c-f035-401d-b79d-e4910dc8c8f8>.)

64 Otázku možného teritoriálního propojení mezi národy v Československu a v Jugoslávii, jejichž přátelství bylo utvrzeno Malou dohodou, zmiňoval ve své *Světové revoluci* také T. G. Masaryk. Propojenost těchto národů podle Masaryka odkazovala Čechy a Slováky na východ a na jih, k moři. Rakousko proto mělo pro obě země význam i jako tranzitní stát. (MASARYK, Tomáš Garrigue: *Světová revoluce: Za války a ve válce 1914–1918. Vzpomíná a uvažuje T. G. Masaryk*. Praha, Masarykův ústav AV ČR, v.v.i. – Ústav T. G. Masaryka, o.p.s. 2005, s. 342.)

65 AÚTGM, f. EB II, k. 113, sign. V 86/2, Jugoslávie, záznamy rozhovorů Edvarda Beneše a Huberta Ripky z let 1941–1944, Jihoslované, Hubert Ripka, 15.1.1942 a 19.1.1942; *tamtéž*, Rozmluva s Krekem a Krnjevičem ve středu dne 13. května a v pátek 15. května 1942.

66 *Tamtéž*, Rozmluva s Krekem a Krnjevičem ve středu dne 13. května a v pátek 15. května 1942.

který působil v československé exilové vládě do října 1941 jako státní ministr (ministr bez portfeje) a poté jako ministr financí, ve svých vzpomínkách zdůraznil, že si po jednom rozhovoru s prezidentem ještě v září 1940 uvědomil, že Mnichov je pro něj můra, která „tlačí Benešovo srdce a otravuje jeho duši“.⁶⁷ Začátkem roku 1941 si pak byl Feierabend jistý, že Mnichov Beneše pronásledoval otázkou, zda nebylo na podzim 1938 lepší proti německé armádě bojovat.⁶⁸ Československý prezident začal podle něho také svádět vinu za vše na Brity a vinil je „i za věci, za něž nemohli“.⁶⁹ Situace se do jisté míry změnila, poté co Velká Británie 5. srpna 1942 anulovala důsledky Mnichovské dohody,⁷⁰ i když za války už měl takový postoj celkem jiný smysl, než kdyby jej byla zaujala koncem září 1938.

Britské rozhodnutí ovšem znamenalo přímý impulz pro překonání „problému Mnichova“ v oficiálních československo-jugoslávských vztazích. V této době přímý kontakt Benešovy vlády s jugoslávskou stranou ve Velké Británii zajišťoval Jaroslav Lípa, poslední československý vyslanec v Bělehradě (do poloviny března 1939). Jeho uznání Momčilem Ninčičem jako nového, lépe řečeno posledního oficiálního vyslance u jugoslávské exilové vlády k 3. září 1941 mělo význam jakožto pokračování jeho původní akreditace,⁷¹ ale také jako zachování kontinuity diplomatických styků obou zemí bez ohledu na aktuální situaci. Jak po návštěvě Jaroslava Lípy 16. prosince 1942 zaznamenal zástupce jugoslávského ministra zahraničních věcí v Londýně Vladimir Milanović, bylo mu sděleno, že československá strana očekávala od jugoslávské vlády přátelské vyjádření k anulování Mnichovské dohody. Když se nic takového nestalo, požádal Lípa Milanoviče, aby alespoň potvrdil, že jugoslávská strana byla o této události informována.⁷² Jugoslávská exilová vláda pak teprve 11. ledna 1943 vydala oficiální prohlášení, že Mnichovskou dohodu neuznává, o čemž posléze informoval týdeník československé exilové vlády v Londýně *Čechoslovák*.⁷³

67 FEIERABEND, L. K.: *Politické vzpomínky*, sv. 2, s. 97.

68 *Tamtéž*, s. 100.

69 *Tamtéž*, s. 101.

70 Viz NĚMEČEK, Jan – KUKLÍK, Jan – JEDLIČKOVÁ, Blanka – NĚMEČKOVÁ, Daniela (ed.): *Československá zahraniční politika v roce 1942*, sv. 2: 1. srpen – 31. prosinec 1942. Praha, Historický ústav AV ČR 2015, s. 10–12, dokument 219 – Dopis ministra zahraničních věcí Velké Británie A. Edena ministru zahraničních věcí ČSR J. Masarykovi týkající se politiky britské vlády k Československu, Londýn, 5.8.1942; *tamtéž*, s. 12–14, dokument 220 – Dopis ministra zahraničních věcí ČSR J. Masaryka ministru zahraničních věcí Velké Británie A. Edenovi s potvrzením přijetí britské note týkající se politiky britské vlády k Československu, Londýn, 5.8.1942.

71 NA, f. Předsednictvo ministerské rady – Londýn, k. 56, Diplomatické zastoupení u královské jihoslovanské vlády, Londýn, 3.9.1941; *AUTGM*, f. EB II, k. 454, inv. č. 3813, sign. XVIII, Jugoslávie, Diplomatické zastoupení u královské jihoslovanské vlády, Londýn, 3.9.1941.

72 *AJ*, f. 103, sv. 55, arch. j. 263, Zabeleška o razgovoru pomoćnika ministra g. Milanovića sa čehoslovačkim poslanikom g. Lipom, London, 16.12.1942.

73 *AMZV*, f. Londýnský archiv – důvěrný, k. 137, Jihoslavie – oduznání Mnichova, Londýn, 27.2.1943; Jugoslávie zamítla Mnichov. In: *Čechoslovák*, roč. 5, č. 9 (26.2.1943), s. 8. Srv. POSPÍCHAL, J.: Odtážitost a vyčkávaní, s. 489 n.

Československá exilová vláda jako spojenec i měřítko

Názory jugoslávské exilové reprezentace na československé partnery byly také ovlivňovány dobovou situací. V tehdejších jugoslávských diplomatických zprávách ani v memoárech bývalého předsedy vlády Milana Stojadinoviče, který od února 1939 už nepatřil mezi vedoucí jugoslávské politiky, se však o Československu nevyskytuje tolik negativních zmínek, jako ve stejné době nacházíme u Beneše o Jugoslávii. Jugoslávští exiloví politici většinou odvozovali svůj pohled na Československo, respektive na československý exil za druhé světové války, od srovnávání československého a jugoslávského postavení ve Velké Británii. Činili tak skoro pokaždé, když chtěli zdůraznit změnu své pozice v emigraci, zvláště pokud se jednalo o britský vztah k Jugoslávii. Tak ještě předtím než jugoslávská exilová vláda dorazila do Londýna, hodnotili jugoslávští představitelé postoj Britů ke své vládě jako lepší než jejich postoj k československé nebo polské exilové reprezentaci. Na schůzi jugoslávské exilové vlády v Jeruzalémě 29. dubna 1941 hovořil ministr zahraničí Momčilo Ninčić o britském (ale i americkém) stanovisku k Jugoslávii v době nedávného německého útoku. Zdůraznil přitom, že pokud jde o budoucí restauraci Jugoslávie, nelze očekávat víc, než obsahovalo vyjádření britského ministra zahraničí Anthonyho Edena, totiž že právní kontinuita jugoslávského státu pokračuje dál činností jugoslávské exilové vlády.⁷⁴ Bez ohledu na to, že takováto spíše verbální britská podpora nemohla zabránit německé anexi jugoslávského území, shledával Ninčić v britském postoji, že jugoslávská exilová vláda se těší u Britů lepšímu postavení než československá nebo polská vláda.⁷⁵

Pro jugoslávskou exilovou diplomacii byl pozitivní vztah k Československu prakticky samozřejmostí. Svědčí o tom nejen výše zmíněné stanovisko Simovičovy vlády k obnově československo-jugoslávských diplomatických styků z 19. května 1941, ale také občasná vyjádření jugoslávských exilových politiků. Již zmíněný Milan Gavrilović (tehdy ministr bez portfeje) v dopisu Momčilu Ninčićovi začátkem srpna 1941 zdůrazňoval slovanskou vzájemnost a solidaritu (v rámci jugoslávsko-sovětských vztahů, které byly navázány teprve v létě 1940)⁷⁶ a také obnovení jugoslávsko-československých vztahů, které podle pisatele mohla ohrozit jediné vzájemná mentální zdrženlivost. Jestli tím Gavrilović narážel na výše uvedené problémy ve vztazích mezi Československem a Jugoslávii v meziválečném období a v krizových momentech, se můžeme jen domnívat, v každém případě však takové vzájemné zdrženlivosti nepřikládal příliš velkou váhu.⁷⁷

Pro místopředsedu vlády Miha Kreka bylo začátkem října 1942 Československo spojeneckou zemí ve středoevropských záležitostech, zatímco pro balkánskou

74 Viz KRIZMAN, B. (ed.): *Jugoslavenske vlade u izbjeglištvu 1941–1943*, s. 112, dokument 12.

75 *Tamtéž*.

76 Sr. CVETKOVIĆ, Slavoljub: *Jugoslavija 1939–1941: Sovjetska prisutnost u jugoslovenskom političkom životu na početku Drugog svetskog rata*. Beograd, Institut za savremenu istoriju 1999, s. 148.

77 Viz KRIZMAN, B. (ed.): *Jugoslavenske vlade u izbjeglištvu 1941–1943*, s. 174, dokument 58.

Prezident Edvard Beneš s jugoslávským králem Petarem II. Karađorđevićem (1923–1970) při společné přehlídce československé brigády v Leamingtonu v dubnu 1942 (Vojenský ústřední archiv – Vojenský historický archiv, Praha, Fotoarchiv, č. 33)

politiku spojenecká úloha patřila Řecku.⁷⁸ Přibližně ve stejné době (v první polovině října 1942) se na schůzích jugoslávské exilové vlády vedla debata o její zahraniční politice, v níž Československo sloužilo jako měřítko některých kroků jugoslávské exilové diplomacie. Ministři, kteří nesouhlasili s Ninčičovým způsobem vedení diplomacie, dávali za příklad dobrých rozhodnutí na mezinárodním diplomatickém jevišti právě Československo. Podobně jako Miha Krek i Jovan Banjanin, tehdy ministr lesů a dolů v první Jovanovičově vládě, považoval blízké vztahy mezi Jugoslávií, Československem a Polskem za velmi důležité.⁷⁹ Další místopředseda vlády Juraj Krnjević také zdůrazňoval pozitivní příklad československého exilu jako kolektivu v čele s Edvardem Benešem, jemuž se podařilo získat nejdříve uznání prozatímní vlády a poté se mu dostalo spojeneckého statusu, aby nakonec dosáhl anulování Mnichovské dohody. Krnjević neskrýval sympatie k úspěchu československých politiků, kteří „prakticky z ničeho vytvořili hodně“, zatímco s působením svých ministerských kolegů (a možná i svým vlastním) nebyl vůbec spokojen, což potvrzovala jeho slova, že se jim nepodařilo udržet ani to, co si s sebou přinesli do Británie.⁸⁰

⁷⁸ *Tamtéž*, s. 406, dokument 215.

⁷⁹ *Tamtéž*, s. 412 n., dokument 217.

⁸⁰ *Tamtéž*, s. 415, dokument 218; JONČIĆ, D. – PIJEVAC, K. (ed.): *Zapisnici sa sednica Ministarskog saveta Kraljevine Jugoslavije 1941–1945*, s. 169, dokument 87 (viz pozn. 35);

V pozadí konfliktů mezi jednotlivými ministry mohly být národnostní rozpory a etnická nesnášenlivost (konkrétně Ninčič byl Srb, Krnjević Chorvat a Krek Slovinec), mohly však plynout také ze špatných osobních vztahů mezi ministry stejné národnosti (například Ninčiče s Banjaninem, Gavrilovičem a Milanem Grole, ⁸¹ ale i dalších členů vlády). Ministr zahraničí Ninčič takovou kritiku přirozeně nevítal a snažil se svým kolegům čelit podobným způsobem, když začátkem listopadu 1942 argumentoval postavením československého exilu také na svou obranu. Podle Ninčiče měla československá exilová reprezentace ještě na začátku svého londýnského působení stejně privilegovanou pozici jako jugoslávská, ⁸² čímž by jakékoli srovnávání statusu těchto exilových vlád (a tedy pravděpodobně i odkazy na postavení československých exilových politiků při kritice jugoslávského ministra zahraničí) bylo zbytečné. Spory v jugoslávské exilové vládě o její mezinárodní politice tím sice neskončily, je ale pozoruhodné, že jednotliví ministři se dovolávali československého příkladu, aby tak dosáhli vlastních politických cílů.

Ve vzájemných kontaktech předních československých a jugoslávských exilových politiků se promítaly také jejich názory na další vývoj války, na postavení československého i jugoslávského exilu a na vztahy obnoveného Československa a Jugoslávie ke spojeneckým velmocím. O podporu a pomoc Velké Británie usilovaly obě exilové reprezentace, rozdílný postoj ale zaujaly ke spolupráci se Sovětským svazem. Edvard Beneš byl připraven se Stalinem jednat, a nakonec s ním v prosinci 1943 podepsal spojeneckou smlouvu, ⁸³ zatímco jugoslávští exiloví politici byli navzdory vzájemným diplomatickým kontaktům konkrétní spolupráci se Sovětským svazem velmi vzdáleni. Způsobil to nejenom negativní postoj jugoslávské exilové vlády ke komunismu, ale i negativní stanovisko Moskvy k činnosti četnického hnutí na jugoslávském území, neboť jeho vůdce Dragoljub Mihailović jako ministr armády, námořnictva a letectva jugoslávské exilové vlády Slobodana Jovanoviče (později i v dalších exilových vládách až do června 1944) vedl své přívržence v boji proti jugoslávským komunistům a Titovým partyzánům.

Závěrem

Obě exilové reprezentace si nepochybně přály brzké ukončení války, návrat do vlasti a ve větší či menší míře i k politickému stavu, který museli opustit. Během jednoho z několika setkání Edvarda Beneše s mladým králem Petarem II., které

PETRANOVIĆ, B.: Odnosi jugoslovenske i čehoslovačke vlade u emigraciji 1941–1945. godine, s. 51 (viz pozn. 4).

81 Srv. KRIZMAN, B. (ed.): *Jugoslavenske vlade u izbjeglištvu 1941–1943*, s. 470, dokument 232; JOVANOVIĆ, Slobodan: *Zapisi o problemima i ljudima 1941–1944*. London, Udruženje srpskih pisaca i umetnika u inostranstvu 1976, s. 78.

82 Viz KRIZMAN, B. (ed.): *Jugoslavenske vlade u izbjeglištvu 1941–1943*, s. 458, dokument 231.

83 Srv. NĚMEČEK, Jan: Československá vláda, prezident a československo-sovětská smlouva z r. 1943. In: TÝŽ (ed.): *Československo-sovětská smlouva 1943*. Praha, Historický ústav 2014, s. 34.

jugoslávský vládce ve svém deníku nedatoval, ale pravděpodobně se uskutečnilo na podzim 1941,⁸⁴ působil československý prezident hodně optimisticky. Dokonce si byl jist, že jugoslávský král bude už za několik měsíců zpátky v Bělehradě.⁸⁵ Později v dubnu 1942, když se Petar II. s Benešem znovu setkal při návštěvě československé brigády v Leamingtonu, připomněl československému prezidentovi jeho optimistická slova a dostal od něj zase podobnou odpověď: „Pokud to nebude v tomto roce, tak v příštím.“⁸⁶

Složité dobové okolnosti na začátku druhé světové války měly velký vliv na působení exilových reprezentací Československa a Jugoslávie. Ani její další průběh, zvláště pokud se jednalo o situaci na jugoslávském území, nepřispíval ke zlepšení československo-jugoslávských exilových vztahů a ani jednu stranu nemotivoval k těsnější spolupráci. Jugoslávské vládě příliš nepomohl její pozdější přesun z Londýna do Káhiry v září 1943 (během mandátu předsedy vlády Božidara Puriče), který měl, jak se tehdy předpokládalo, zajistit větší nezávislost jugoslávské exilové reprezentace na Velké Británii (zejména poté co na jugoslávském území začali dominovat Titovi partyzáni a stali se tak namísto četníků nejdůležitějším partnerem Spojenců). Jestliže Beneš na začátku dubna 1941 správně předpokládal, že se jugoslávská politika s československou více sblíží, až jugoslávská vláda bude „někde na Krétě“⁸⁷ (tedy v exilu), jeho velmi optimistické „proroctví“ ohledně brzkého návratu krále Petara II. do Jugoslávie se nenaplnilo. Závěr války přinesl československým a jugoslávským politikům docela rozdílné osudy. Jako úspěšný exil (i když, jak se po únoru 1948 ukázalo, jen dočasně) se z Londýna do vlasti vrátila jen Benešova vláda. Pro většinu jugoslávských exilových politiků – s výjimkou několika jednotlivců (včetně Dušana Simoviče), kteří přijeli z Velké Británie do nové socialistické Jugoslávie, v níž zůstali po roce 1945 stranou politického života – se stal exil domovem navždy.

Tato studie vznikla v rámci postdoktorského projektu „Vztahy československého a jugoslávského exilu ve Velké Británii v letech 1941–1945 a koncepce poválečné obnovy Československa a Jugoslávie“ (registrační číslo L300631651) v Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, v. v. i., s podporou Edinburské královské společnosti – Mezinárodního výměnného programu (Royal Society of Edinburgh – International Exchange Programme).

84 Ve svých vzpomínkách zmiňoval Petar II., že se jeho setkání s Benešem událo o víkendů během prvního semestru jeho studia na Cambridgeské univerzitě (srv. KARADORĐEVIĆ, P.: *Moj život / A King's Heritage*, s. 128 – viz pozn. 31).

85 *Tamtéž*, s. 134.

86 *Tamtéž*.

87 Viz pozn. 54.